

Vallankumouksen filosofiaa

■ PAUL-ERIK KORVELA

Tere Vadén: *Heidegger, Zizek ja vallankumous*. Gaudemus 2011.

Tere Vadénin *Heidegger, Zizek ja vallankumous* on mielenkiintoinen luenta kahden länsimaisen filosofian pahan pojan, saksalaisen Martin Heideggerin (1889–1976) ja slovenialaisen Slavoj Zizekin (s. 1949), teorioista. Vadénin teos pohtii kummankin filosofin vallankumouksen käsitettä, sen luonnetta, tarvetta, syitä ja seurauksia. Kirja keskittyy pääasiassa Heideggeriin ja Zizek nousee esiin oikeastaan eräänlaisena Heideggerin vallankumouksellisuuden pelastajana ja sen suunnan korjaajana.

Heideggerin maineen taustalla on tietysti hänen natsisminsa, joka näkyy paitsi jäsenkirjassa ja konkreettisissa kansallissosialistisissa toimissa myös eräänlaisena sodanjälkeisenä katumattomuutena. Radikaali Zizek ei sulje väkivaltaisuuttakaan pois kamppailussa kapitalismia vastaan. Heidegger on Zizekille tärkeä juuri vallankumouksen korostamisen vuoksi, vaikka ajattelijat ehkä ovatkin poliittisen spektrin ääripäissä. Heideggerin ajattelu ei ole Zizekille merkittävää natsismista huolimatta vaan juuri sen vuoksi. Zizek onkin korostanut, että osallistuessaan vallankumoukselliseen natsiliikkeeseen Heidegger otti oikean askeleen, mutta väärään suuntaan. Zizekin kirjoitukset vallankumouksesta ovat siis eräänlaista Heideggerin vallankumouksellisuuden korjausyritystä. Jossakin määrin ero kahden ajattelijan välillä kiteytyy myös historiallisiin

vallankumouksiin, niiden eroihin ja samankaltaisuuksiin, sillä Heideggerin vallankumous liittyy oleellisesti vuoden 1933 vallankumoukseen, kun taas Zizek puhuu erityisesti vuoden 1917 lokakuun vallankumouksesta.

Suurehko osa Vadénin kirjasta pohtii Heideggerin natsismia ja sen erilaisia selitysmalleja. Heideggerin osallisuudesta kansallissocialismiin on esitetty lukemattomia kriittisiä arvioita, joiden mukaan koko Heideggerin filosofia on natsiyhteyden vuoksi tuomitavaa. Samoin on esitetty toinen toistaan ihmeellisempiä selityksiä, joissa natsismi nähdään vain suuren filosofin hetkellisenä erheenä, pakon sanelemana tai vain tietyn ajan (1930-luvun) tekstien ongelmana muun Heideggerin säilyessä lukemisen arvoisena. Vadén ottaa Zizekin tavoin lähestymistavan, jossa pitää Heideggerin poliittisuutta nimenomaan keskeisenä. Se ei ollut hairahdus, eikä sitä tarvitse puolustella. Natsismi oli Heideggerille ja hänen filosofialleen mitä keskeisintä, korostaa Zizek. Hän sanoo juuri 1930-luvun Heideggerin olevan parasta Heideggeria, johon verrattuna sodanjälkeinen Heidegger näyttyy vaarattomana ja tylsänä ajattelijana.

Vadén korostaa, että Heideggerin myöhemmät näkemykset eivät oleellisesti eroa aiemman vaiheen poliittisista näkemyksistä, ”epäpoliittisuus” ylipäättään tarkoitti tuolloin käytännössä konservatiivista autoritarismia. Heidegger ei myöskään ollut minkään sortin opportunisti eikä käytännössä suostunut katumaan tai pyytämään anteeksi sodan jälkeenkään, eikä kertakaan sano mitään joka kyseenalais-taisi natsismin sisäisen totuuden ja

suuruuden (*innere Wahrheit und Größe*). Sodan lopputulos ei Heideggerin mukaan myöskään ratkaissut mitään, vaan ainoastaan toistaiseksi vahvisti kehitystä kohti mekanisoituvaa, teknologisoituvaa, pilalle liberalisoitunutta ja olemisen unohtavaa elämäntapaa.

Heideggerille kansa ei ole liberalistinen, rationaalisten subjektien muodostama kokonaisuus vaan johtajaa seuraava joukko, jota yhdistää ylihistoriallinen kokemus ja historiallinen kohtalo. Täten hän yhtyy jossakin määrin fascistien ja natsien ajatukseen siitä, että marxilaisten oletama luokkataistelu ei ole välttämätöntä. Tästä Zizek on eri mieltä ja nostaa ristiriidat yhteisön keskiöön. Marxismi ja natsismi ovat kuitenkin yhtä mieltä siitä, että yhteiskunnassa on perustavanlaatuinen ristiriita, mutta siinä missä marxilaiset näkivät sen olevan taloudellinen, erityisesti Heideggerin natsismissa se on ensisijaisesti henkinen. Heidegger pyrkii ratkaisemaan ristiriidan muuttamatta tuotantosuheteita, muuttamalla ainoastaan työläisen henkistä asemaa Ernst Jüngerin viitoittamalla päättäväisen työläis-sotilaan linjalla.

Heidegger, joka oli 1930-luvulla varma, että individualistisen liberalismien ja toisaalta kommunismin painostaessa tarvitaan vallankumous, näki natsismissa aidon uuden alun ja uuden ihmistyyppin synnyn mahdollisuuden. Vaikka erilaiset kriitikot ja puolustajat ovat pyrkineet liudentamaan Heideggerin natsismia, kuka milläkin argumenteilla ja mistäkin syystä, Heidegger oli läpeensä kansallissocialisti. Kuuluisan rehtoraattipuheensa lisäksi Heideggerillä oli monenlaisia suunnitelmia yliopis-

tolaitoksen muuttamiseksi palvelemaan kansallissocialistista aatetta, eräänä esimerkkinä *Wissenschaftslager*, eräänlaiset tiedeleirit, joiden tarkoituksena oli juurruttaa uudenlaista kulttuuria uhmaamalla vanhoja kaavoja. Monet kriitikot tai puolustajat ovat nähneet Heideggerin natsismin johtuvan siitä, että hän hylkää järjen ja puolustaa jotakin alkuperäisempää ja mystisempää ihmisen olemisen taustalla. Niin hän tekeekin, mutta se sopii hyvin yhteen natsismin kanssa. Heidegger piti koko filosofiaa ”kansallisena projektina” ja pyrki luomaan uutta alkua eurooppalaiselle ihmiselle, joka tarkoitti hänelle eräänlaista saksalais-kreikkalaista olemisen tapaa. Ihmisen olemisen ei ole pelkkää yksilönä olemista vaan se toteutuu parhaiten kansana valtiossa. Valtiottomat kansat ovat Heideggerille eräissä mielessä historiattomia ja kulttuuria vailla elävät eläimet maailmanköyhiä (*weltarm*).

Zizek taas kiistää monilta osin näitä näkemyksiä ja vaatii universaaliutta, mutta säilyttää kuitenkin Heideggerin vallankumouksellisuuden tärkeyden. Heideggerille kansanaolemiseen ja vallankumoukseen liittyy tietty arvoasetelma tai hierarkia, erityisesti johtajan seuraaminen. Heideggerista ei saa tasa-arvoa kannattavaa demokraattia vaikka häntä tulkitisi kuinka ”hyväntahtoisesti”. Zizek hyväksyy joiltakin osin Heideggerin vallankumouksen, mutta joutuu siinä samassa hyväksymään hierarkioiden, puoluekurin ja johtajan seuraamisen kaltaisia piirteitä, jotka ovat saaneet Zizekin kriitikot syyttämään häntä totalitarisista. Molempien mielestä totuus on aina puolueellista, filosofia si-

toutunutta ja yritys kaataa ja ylittää individualistinen liberalismi vähintäänkin kannatettavaa. Heidegger korostaa syvemmän tason kollektiivista olemista, Zizek omittuiselta kuulostavaa universaalini minimalistisen subjektin mahdollisuutta. Molemmille oleminen on kamppailua ja luisuminen pikkuporvarilliseen mukavuudenhaluun sen korruptiota. Zizek korostaa, että kun nykyinen liberaalikapitalismi johtaa finanssikriisiin ja ekokatastrofiin, ”meidät” voi pelastaa ainoastaan puhdas voluntarismi, tietoinen päätös asettua historian väitetyä kulkua vastaan.

Sekä Heideggerin että Zizekin näkökulmasta natsien vallankumous ei ollut riittävän perusteellinen. Heideggerin näkökulmasta tavoitteiden toteuttaminen jätettiin puolitiehen. Zizek on puolestaan lausahantanut, että ”Hitler ei ollut tarpeeksi väkivaltainen”. Zizek on valmis oikeuttamaan jopa subjektiivisen väkivallan kamppailussa objektiivista väkivaltaa (rakenteellista väkivaltaa, kuten riisto) vastaan, mutta Heideggerille natsien yritys luoda uusi ihminen ja aikakausi jää puolitiehen. Sekä Heideggerille että Zizekille autenttinen politiikka on uuden aloittamista, vallankumouksellista toimintaa joka tekee mahdollottomasta mahdollista.

Vallankumous voidaan nähdä eräänlaisena uutena alkuna toteutumattomiin mahdollisuuksiin. Vaikka vallankumous ehkä epäonnistuisikin, aina on mahdollista ”epäonnistua paremmin”. Zizekille Heidegger ei ollut täysin väärässä vaan melkein oikeassa, mutta väärin vallankumouksellisuutensa fasistisella kiertteellä. Zizek on vakuuttunut siitä, että kapitalistinen järjestelmä sisältää ristiriitoja, jot-

ka eivät ratkea pelkillä reformeilla. Molemmat manaavat esiin ylyksilöllisiä ja demonisia voimia porvarillisen järjestyksen kumoamiseen, mutta samalla haluavat alistaa nuo voimat käskyvallan palvelukseen.

Zizek ei kuitenkaan onnistu täysin pelastamaan Heideggerin vallankumouksen ”muotoa” ilman sen sisältöä, siksi hänen teoriansa kärsii erinäisistä heikkouksista. Zizek ei Vadénin mukaan saa sanottua paljoakaan siitä, miksi ja miten vallankumous pitäisi tehdä, kun taas Heidegger liittää vallankumouksen sisällöllisesti kreikkalais-saksalaiseen tehtävään voittoa kamppailun itselleen oma olemuksensa. Niinpä Vadén toteaa, että pikemminkin kuin zizekiläisyyden kaipaama ”hyvä” teoria stalinistisesta terrorista, tarvitaan jonkinlainen ”kommunistinen Heidegger”.

Sekä Zizek että Heidegger ovat vahvasti kiinni eurooppalaisessa näkökannassa. Kumpikaan ei pidä ei-eurooppalaisuutta mahdollisuutena, ja vaikka heidän yksilöä ja liberalismia vastustavissa teorioissaan kaatuu moni idoli, esimerkiksi valtio jää suhteellisen koskematta. Globaali kapitalismi on eurooppalaista alkuperää, mutta ei ole ollenkaan selvää, pitäisikö myös vallankumouksen tulla Euroopasta. Koska heideggerilaiseen *Daseiniin* kuuluu oleellisena osana kulttuuriset erot, itse asiassa koko universalisoiva ajattelutapa voi olla vain eurooppalaista kolonialismia, kuten François Jullien on huomauttanut. Vadén korostaa, että sekä heideggerilainen että zizekiläinen vallankumous ovat riittämättömiä, ja hän täydentää niitä ottamalla mukaan epäeurooppalaisia alkuperäiskansoja ja luontoa korostavia näkemyksiä.

Mutta mikä olisi vallankumouksen tavoite, jos emme halua Heideggerin kuvailemaa johtajuuteen perustuvaa hierarkkista valtiota tai Zizekin kaavailemaa ”pariisilaistumista”? Missään tapauksessa ei ole mitään Isoa Toista perustelemassa vallankumousta, vaan sitä halutaan sen itsensä vuoksi, koska sen tarkoitus on estää historiaa etenemästä kohti tuhoisaa suuntaa.

Vadénin teos on mielenkiintoinen luenta kahdesta erilaisesta, mutta jollakin tavalla samanlaisesta vallankumouksen teoreetikosta. Vadén käsittelee jonkin verran antiikin ajattelijoiden, kuten Herakleitoksen, sekä aikalaisten, kuten Ernst Jüngerin, vaikutusta Heideggeriin, mutta hieman laajempi aikalaistekstuaalisointi olisi voinut olla hyvä lisä. Samoihin aikoihin myös Italiassa moni fasismiinkin kallellaan olleista filosofiista kehittelivät saman tyyppisiä ajatuksia kuin Heidegger. Italiankin fasisteille kysymys oli siitä, että piti pystyä välttämään abstraktiin ”vapaana leijuvaan” yksilöllisyyteen perustuva liberalismi ja toisaalta kommunismi. Myös he kehittivät teorioita, joissa kansan henkiset voimat ja tahto mursivat kaikki materiaaliset esteet ja loivat vallankumouksella uuden ihmistyyppin johtajan alaisuudessa. Italian fasismin vaikutus natsismin politiikkaan on kiistaton, sillä Hitler tunnetusti ihaili Mussolinia ja tämän liikettä, mutta fasismin filosofian vaikutus natsismin filosofiaan ja esimerkiksi Heideggeriin on huomattavasti vähemmän tutkittu yhteys.

Nykytilanteen analyysinä tietysti olisi ehkä voinut olla tarkempi tilanneanalyysi siitä, mitä tai ketä vastaan vallankumous olisi tehtävä. Paitsi ettei vallankumouksen

suunta ja tavoite ole helposti selvitetävissä, ei ole myöskään selvää missä nykyinen ”valta”, joka pitäisi kumota, sijaitsee. Vadén kirjoittaa Heideggerin ja Zizekin olevan kovin valtiokeskeisiä, mutta toisaalta poliittinen valta on erityisesti kansainvälisessä politiikassa ja myös valtioiden sisällä luisunut pois valtioilta. Kärjistetysti voisi sanoa, että valtion haltuunotto ei nykypäivänä riittäisi vallankumoukseen, koska valta on toisaalla. Kapitalismin vastustaminen taas on sisällöllisesti verrattain tyhjää (mitä kaikkea tarkalleen ottaen silloin vastustettaisiin?) ja ohittaa ne huomiot, joiden mukaan nykyjärjestelmä ei itse asiassa edes ole enää kapitalistinen siinä mielessä kuin vaikkapa Weber kapitalismin määritteli. Mitä siis kumottaisiin ja mitä tulisi tilalle? Vallankumouksellisuus muotona ilman sisältöä on väistämättä aporia, ja tässä mielessä Heideggerin ”sisällöllinen” vallankumouksellisuus on jossakin mielessä oikeammassa kuin Zizekin.

Kirjoittaja on yhteiskuntatieteiden tohtori ja valtio-opin yliopistonlehtori Jyväskylän yliopistossa.